

KØBENHAVNS MUSEUM, 2016

Hestemøllestræde 1-4

KBM4148

Slots- og Kulturstyrelsens J.nr.: 16/03213

Helligånds Sogn, Sokkelund Herred, Københavns Amt,

Sted- og Sb-nummer: 020306-675

Mikkel B. Siebken

KØBENHAVNS MUSEUM
MUSEUM OF COPENHAGEN

Københavns Museum

Vesterbrogade 59

1620 København V

Telefon: +45 33 21 07 72

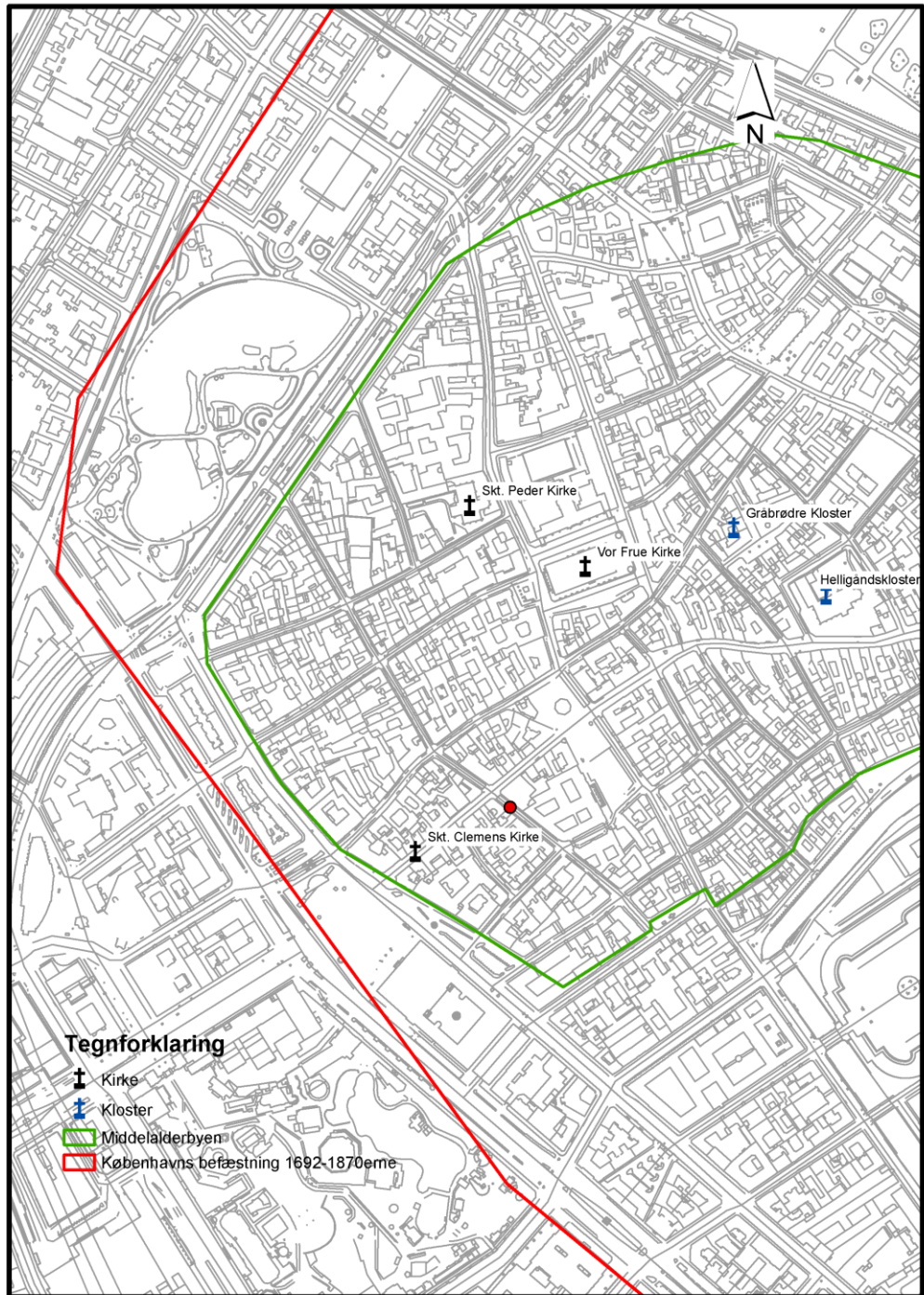
E-mail: museum@kff.kk.dk

Københavns Museums hjemmeside: www.copenhagen.dk

© Københavns Museum 2016

Indholdsfortegnelse

1	Abstract	5
2	Undersøgelsens forhistorie	6
3	Administrative data og udgravningsdata	7
3.1	Administrative data	7
3.2	Udgravningsdata	7
4	Kulturhistorisk baggrund og områdets naturforhold	8
4.1	Kulturhistorisk baggrund.....	8
4.2	Topografi, terræn og undergrund	9
5	Centrale problemstillinger.....	10
6	Udgravningsmetode	11
6.1	Arkæologisk udgravningsmetode	11
6.2	Målesystem	11
6.3	Fundindsamling og -håndtering.....	11
6.4	Prøvestrategi og metoder	11
6.5	Digital registrering og lagring.....	11
7	Undersøgelsens resultater	13
8	Fremtidigt arbejde	14
9	Litteraturliste	15
10	Kontekstliste	16
11	Fotoliste	17
12	Oversigtsplan.....	18

Figur 1. Kort over København med markering af undersøgelsesområdet.

1 Abstract

I forbindelse med HOFORs etablering af fjernvarme i Hestemøllestræde førte Københavns Museum et arkæologisk tilsyn med anlægsarbejdet. Ved tilsynet fremkom et opfyldslag fra 1700-tallet uden genstandsfund.

Arkæologiske perioder: 16-1700-tallet

Anlæg og fund: opfyldslag

Nøgleord: opfyldslag

English

Museum of Copenhagen has conducted a watching brief in connection to HOFOR establishing district heating at Hestemøllestræde. During the watching brief a single dump layer from the 18th century with no finds were uncovered.

Archaeological periods: 17-18th century

Structures and finds: dump layers

Keywords: Dump layer

2 Undersøgelsens forhistorie

KBM-nr.	Lokalitet	År	Beskrivelse
1214	Hestemøllestræde 5	1997	Ved et tilsyn afdækkedes et sandstensfundament og et murparti af munkesten samt et trævandrør.
2849	Farvergade	2003	Fremkomst af en tøndebrønd, trækonstruktioner organisk opfyldslag og pikstensbelægning fra senmiddelalder, efterreformatorisk murværk og et trævandrør fra 16-1700-tallet.
3874	Lavendelstræde 1	2009	Bygningsrester fra middelalder og 1600-tallet
4022	Nørregade m. fl.	2014-16	I Hestemøllestræde fremkom et opfyldslag uden fund, et kampestensfundament, resterne af en brolægning og et plankelag til en platform eller et gulv.

Tabel 1. Tidligere arkæologiske observationer i området.

3 Administrative data og udgravningsdata

3.1 Administrative data

31-05-2016	SLKS godkender budgettet.
02-06-2016	HOFOR godkender budgettet.
29-06-2016	Gravearbejdet starter op.
05-07-2016	Gravearbejdet afsluttes.

Bygherre på projektet var HOFOR, der bekostede undersøgelsen jf. Museumslovens § 26 stk. 2, 1. pkt. om arkæologiske undersøgelser i forbindelse med bygge- og anlægsarbejder.

Entreprenør på projektet var KAMCO.

Beretningen og kommunikation med HOFOR, Slots- og Kulturstyrelsen og andre involverede parter forbundet med undersøgelsen er at finde i museets sags- og dokumenthåndteringssystem e-Doc.

Beretningen ligger på museets arkivdrev. Originaldokumentation opbevares hos Københavns Museum under journalnummer "KBM4148 Hestemøllestræde 1-4", internt sagsnummer: 3486.

En digital kopi af beretningen fremsendes til Slots- og Kulturstyrelsen og til bygherre.

HOFOR havde oprindeligt tænkt projektet til at omfatte både en grøft i Hestemøllestræde (37 m) og en stikledning ind gennem gården til nr. 4 (35 m). Baggården forblev ubebygget efter bybranden i 1796 og det må derfor formodes, at der i gården findes intakte kulturlag. Strækningen for stikledningen udgjorde derfor en væsentlig del af grundlaget museets argumentation og budget. Imidlertid blev projektet ændret til kun at indbefatte anlægsarbejdet i gaden. Dermed var omfanget af anlægsarbejdet reduceret med halvdelen i forhold til den oprindelige plan.

KBM-nr. og internt journalnr.	KBM4148, 3486
Slots- og Kulturstyrelsen journalnr.	16/03213
Amt	København
Herred	Sokkelund
Kommune	København
Kvarter	Vester
Sogn	Helligånd
Periode	29.06.2016 - 05.07.2016
Arkæologer	Mikkel B. Siebken
Areal	51,74 m ²
Volume	88 m ³
Koordinatsystem	DKTM 3
Højdesystem	DVR 90
X-koordinater	651741,429 - 651771,143
Y-koordinater	1172748,902- 1172724,031
Meter over havet	4,8-4,3
Bygherre	HOFOR

3.2 Udgravningsdata

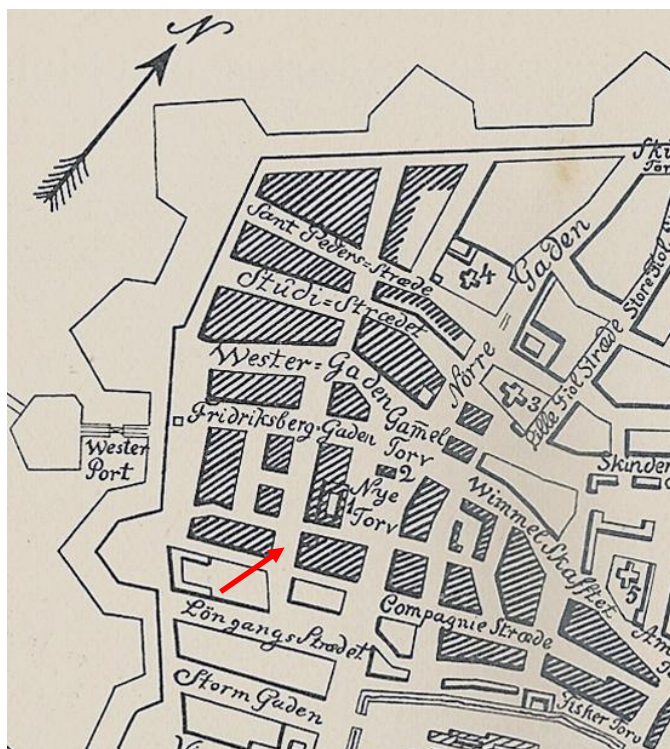
Arkæolog Mikkel B. Siebken stod for tilsyn med gravearbejdet i perioden fra 1/7-4/7 2016. Ansvarshavende arkæolog var Niels H. Andreassen.

4 Kulturhistorisk baggrund og områdets naturforhold

4.1 Kulturhistorisk baggrund

Hestemøllestræde ligger i den sydvestlige del af middelalderbyen (fig. 1) og fik navn efter hestemøllen, som lå i nærheden. I 1523 blev der anlagt en hestemølle på Rådhusgården, der lå vest for Rådhuset på Gammeltorv. I 1577 blev Hestemøllegården nævnt og i 1578 betegnede gaden officielt Hestemøllestræde.¹ Der er formentlig ikke tale om den ældste hestemølle i København. I slutningen af 1500-tallet var der flere i brug inden for voldene. Møllerne blev typisk anvendt ved bryggerierne og i 1682 fandtes der 86 møller alene i København – de 21 af dem lå i Nørregade, hvor de anvendtes som maltmøller i produktionen af øl.

Ved Københavns brand i 1795 gik Hestemøllestræde ikke fri. Strædet forveksles flere steder med Kattesundet (mod NV), men på kortet over branden fremgår det tydeligt, at dele af Hestemøllestræde brændte. Efter branden blev gaden udvidet til en bredde på 16 alen (10 m). Udvidelsen skete mod vest og de nedbrændte matrikler mistede de østligste otte alen (ca. 5 m) ud mod gaden.²

Figur 2. Udsnit fra kort over branden 1795. Brændte gader og bygning er skraveret. Del af Hestemøllestræde blev ramt (rød pil). Kort: Københavns brand 1795 (1907)

¹ Fabricius 2006, s. 41.

² Rewert 1800, s. 76.

4.2 Topografi, terræn og undergrund

Grøftens forløb fulgte det nuværende gadeforløb på østsiden af Hestemøllestræde. Terrænet faldt fra kote 4,8 til 4,3 meter. Grøftens bundniveau var i kote 3,1 til 2,6 meter med bunden af svejsehullerne i ca. kote 2,9 til 2,4 meter. Stratigrafien var domineret af et ens opfyld og undergrunden blev ikke observeret.

5 Centrale problemstillinger

Der er forholdsvis få informationer om stratigrafien i Hestemøllestræde. Udgravningerne i 1997, 2003 og 2009 foregik alle inde på matriklerne langs med gaden.³ Først i forbindelse med den omfattende Nørregade-udgravning (KBM4022) fremkom der anlæg i gaden ved hjørnet af Slutterigade/ Hestemøllestræde. I den forbindelse fremkom pikstensbelægning, kampesten og resterne af en platform. Disse anlæg lå i det opfyldslag, som også blev observeret ved nærværende tilsyn. Desværre kunne anlæggene ikke give en nærmere datering af opfyldslaget, som desuden var overraskende fundfattigt.

---

³ KBM1214, KBM2849 & KBM3874

6 Udgravningsmetode

6.1 Arkæologisk udgravningsmetode

De første to dage af anlægsarbejdet foregik uden museets tilstedeværelse, da information om tidspunktet for opstarten af anlægsarbejdet ikke blev videregivet. I denne periode fremkom der ikke nogen strukturer i grøften. Det arkæologiske tilsyn i perioden 1/7-5/7 blev ført periodisk, da der udelukkende blev gravet i det samme opfyldslag. Maskinføreren havde kontaktoplysningerne til den tilsynsførende arkæolog, som havde en god kommunikation med holdet. Grøften var ca. 46 m lang og op til 1,9 m dyb i svejsehullerne.

6.2 Målesystem

Al opmåling blev foretaget manuelt i forhold til matrikelgrænser.

6.3 Fundindsamling og -håndtering

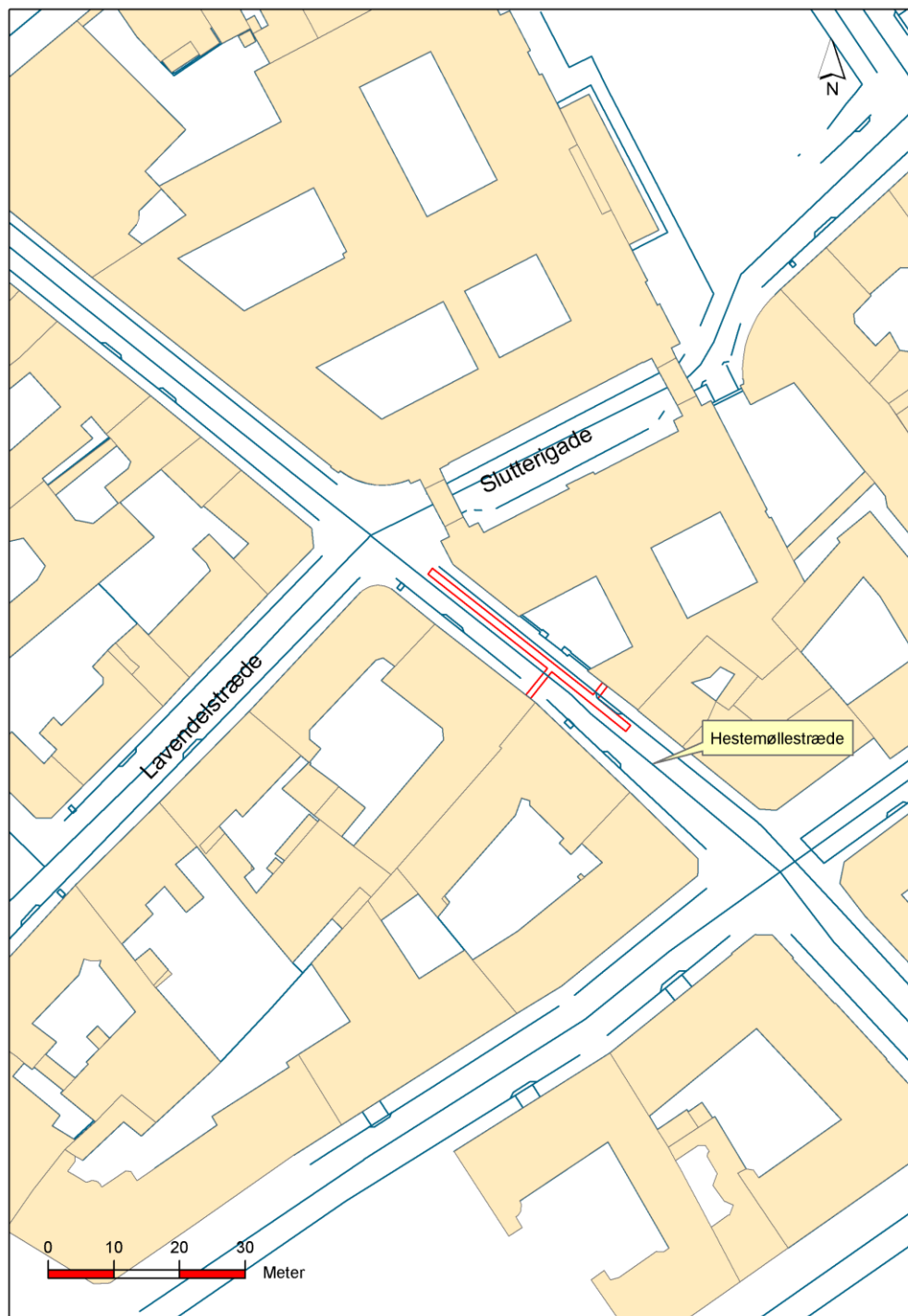
Der er ikke indsamlet fund i forbindelse med tilsynet.

6.4 Prøvestrategi og metoder

Der er ikke udtaget prøver i forbindelse med tilsynet.

6.5 Digital registrering og lagring

Den manuelle opmåling af grøfterne blev overført til museets registreringssystem IntraSIS under sagsnummer K2016:18. Opmålingerne er georefereret i ArchMap, hvorefter shape-filerne er eksporteret til IntraSIS. Fotos er relateret i IntraSIS-projektet, som er lagret på museets server.

Figur 3. Grøften i Hestemøllestræde.

7 Undersøgelsens resultater

Der blev afdækket et enkelt opfyldslag S100008 med et overliggende moderne sættelag S100007. Disse var de to eneste kontekster ved dette tilsyn. Opfyldet er tidligere set i forbindelse med Nørregade-gravningen (KBM4022). Der er tale om et kompakt og organisk lag med nister af tegl og mørtel. De eneste genstande som blev set, var to tynde stilke til en kridtpibe (ikke indsamlet), som meget løseligt kan dateres til 1600-1700-tallet. Dette er p.t. det bedste bud på en datering af opfyldet. Der fremkom ingen andre anlæg i forbindelse med gravningen.

Ligeledes var der heller ikke spor efter brandene i 1728 og 1795 idet der ikke fandtes brandlag i profilen.

Det var forventet fra starten af, at der ikke ville fremkomme mange anlæg i forbindelse med tilsynet, men det er overraskende hvor fundfattigt opfyldet i gaden er. Tilsynet bekræfter dermed indtrykket fra Nørregade-undersøgelsen (KBM4022). Der mangler altså fortsat en sikker datering af opfyldet og det er stadig uklart om laget fortsætter uændret til de naturlige, geologisk afsatte lag, eller om der findes dybereliggende kulturlag.

Figur 4. Opfyldslaget S100008 ses midt i billedet under sættelaget S100007. Øverst i billedet ses den moderne vejbelægning.

8 Fremtidigt arbejde

Det er fortsat meget begrænset hvad der kendes til Hestemøllestrædes historie og udvikling. Derfor vil Københavns Museum fortsat føre tilsyn i forbindelse med fremtidige anlægsarbejder.

9 Litteraturliste

Fabricius, H. (2006) *Gader og mennesker i middelalderens & renæssancens København, indenfor middelaldervolden*. København: Aschehoug.

Rewert, J.H. (1800) *Ildebranden i Kjøbenhavn 1795*. København.

Links

Københavns brand 1795. Tilgængelig på:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kort_over_K%C3%B8benhavns_brand_1795.jpg?uselang=da [Anvendt: 20. juli 2016]

Dahl, B.W. (2005) *Jævnførelsesregistre over Københavns Matrikel - Vester Kvarter*.

Tilgængelig på: <http://www.kobenhavnshistorie.dk/bog/matrikel/vester.html#77> [Anvendt 21. juli 2016]

10 Kontekstliste

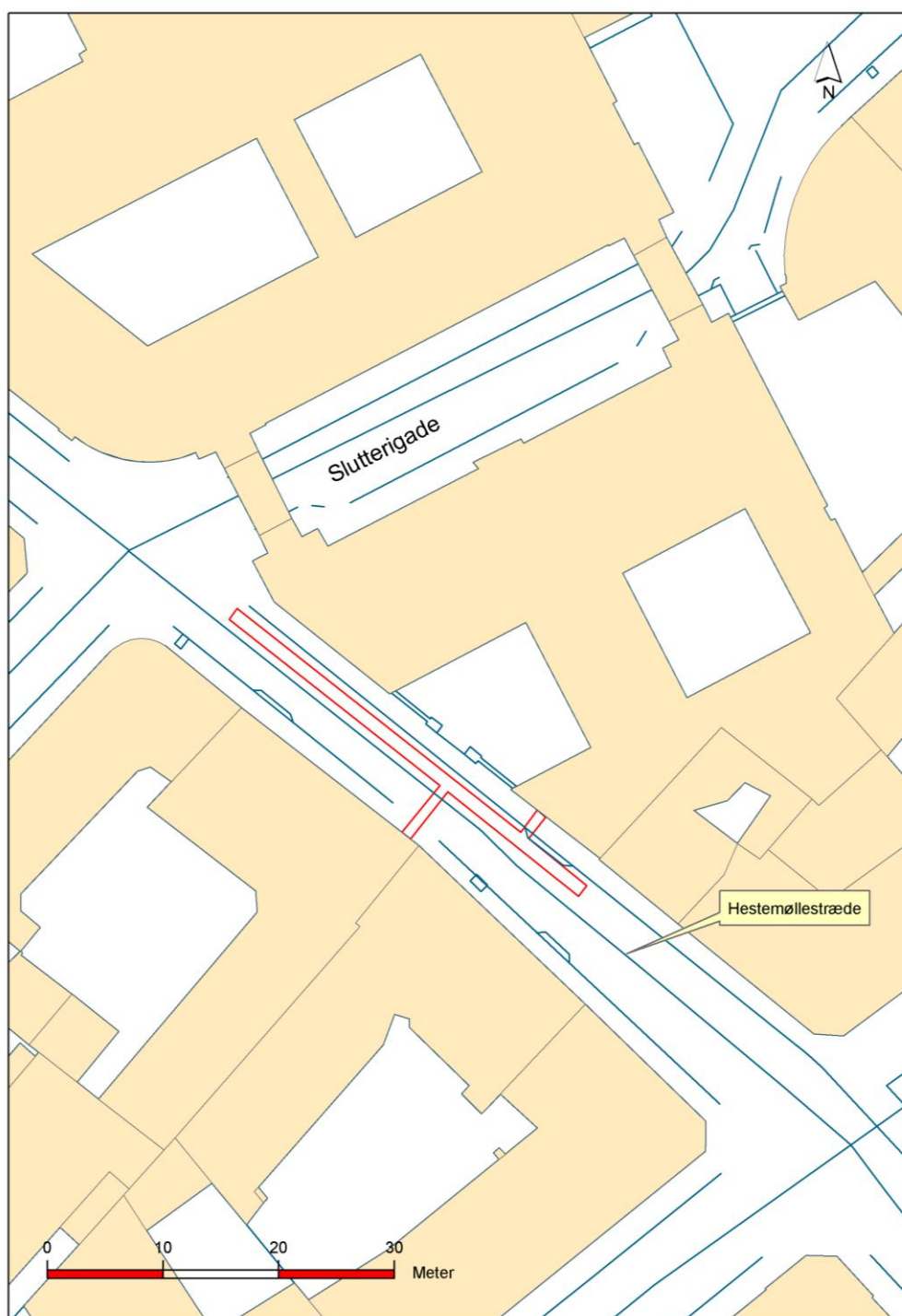
Id	Navn	Tolkning	Datering
100007	Opfyld	Lag	16-1700?
100008	Sættelag	Nivelleringslag	Moderne

11 Fotoliste

Id	Navn	Beskrivelse	Set mod	Fotograf	Dato
100002	Cam33_IMG_0987	Oversigt	SØ	MBS	01-07-2016
100003	Cam33_IMG_0988	Oversigt	SØ	MBS	01-07-2016
100004	Cam33_IMG_0988	Profil	Ø	MBS	01-07-2016
100005	Cam33_IMG_0994	Oversigt	NV	MBS	01-07-2016
100006	Cam33_IMG_0995	Oversigt østlige del af grøft	NV	MBS	01-07-2016

12 Oversigtsplan

Figur 5. Oversigt over grøften.